

Lukáš Hurník

KLASICKÁ HUDBA

zvenčí
&
zevnitř

KLASICKÁ HUDBA ZVENČÍ I ZE VNITŘ

Lukáš Hurník

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

KLASICKÁ HUDBA ZVENČÍ I ZE VNITŘ

Lukáš Hurník

Vydala Grada Publishing, a.s.,
U Průhonu 22, Praha 7
info@grada.cz, www.grada.cz,
tel.: +420 234 264 401
jako svou 8505. publikaci

Texty, notové a hudební ukázky: Mgr. Lukáš Hurník, Ph.D.

Ilustrace: Marek Minář

Grafický návrh a sazba: Karolína Bendová

Odpovědná redaktorka: Ing. Jana Minářová

Počet stran 192

Vytiskla tiskárna TNM PRINT s.r.o., Nové Město

© Grada Publishing, a.s., 2022

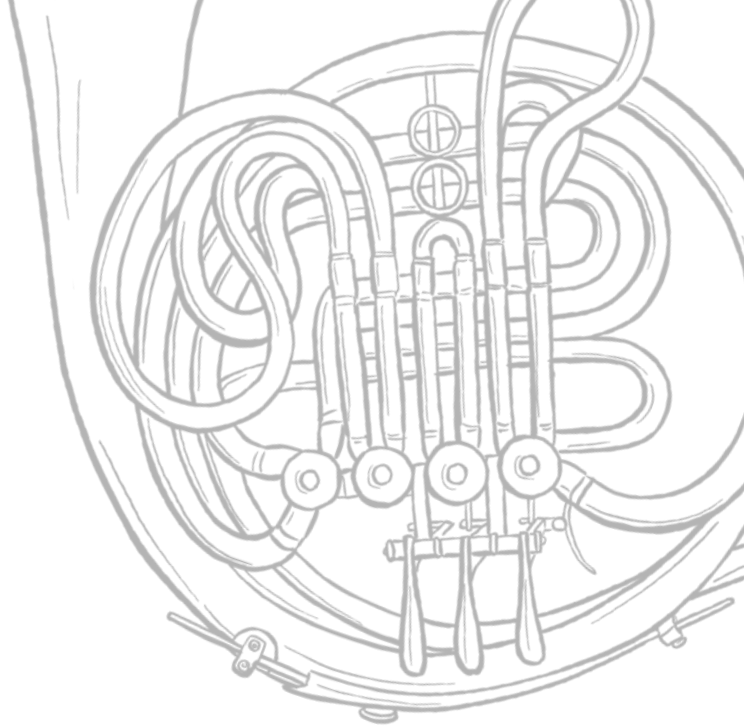
Cover Design © Marek Minář, Karolína Bendová, 2022

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků. Doporučení a pracovní postupy v této knize byly autorem ověřeny, přesto nelze za ně převzít odpovědnost. Autor ani nakladatelství neručí za jakékoliv věcné, osobní ani majetkové škody.

ISBN 978-80-271-4871-4 (ePub)

ISBN 978-80-271-4870-7 (pdf)

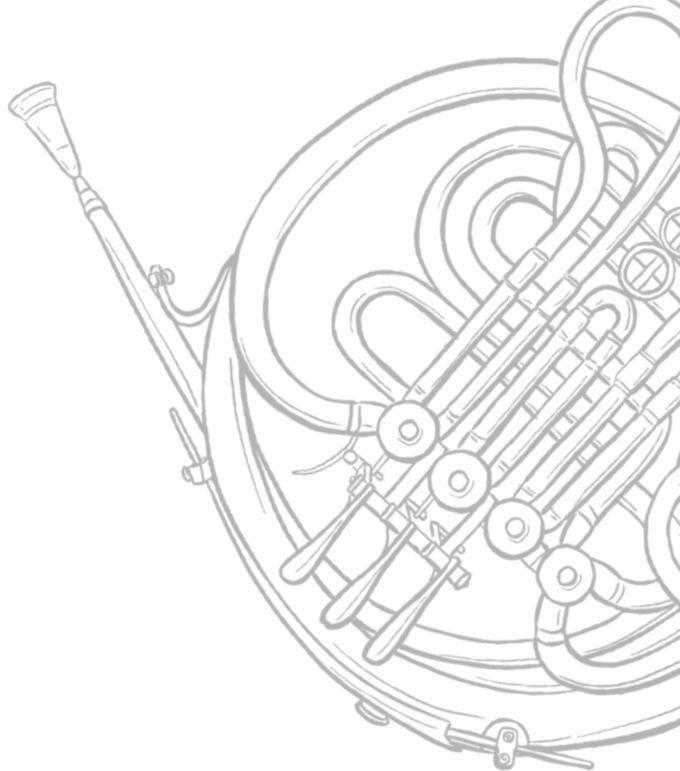
ISBN 978-80-271-3135-8 (print)

OBSAH

Úvod	5
Co s námi dělá hudba	11
Jak hudba funguje	17
Formy, co nepatří do trouby	57
Jak jsou složené slohy	79
Partitura, řádek po řádku	127
Co interpreti smějí a co ne	145
Klasika kolem nás	159
Sázky na jistotu	169

ÚVOD

Někdy v roce 1946, hned po druhé světové válce, se při jakémsi koncertu sešli na balkoně pražského Rudolfinu Ivan Medek a Václav Holzknecht a hleděli dolů na přicházející publikum. „Všichni tu máme šedivé hlavy“, řekl ten starší z nich. A druhý souhlasil: „Ano, musíme s tím něco dělat. Tato generace odchází. Pokud na koncerty nedostaneme mladé lidi, budeme muset ta rudolfína brzo zavřít.“

Tato kniha vzniká na začátku třetí dekády jednadvacátého století. Uplynulo více jak sedmdesát let a koncertní sály se nezavírají, naopak se stavějí nové. Rudolfinum, Smetanova síň, Besední dům v Brně, kulturní domy v Ostravě, Zlíně, Plzni jsou každý večer plné. A ano, v publiku stále převažují šedivé hlavy...

Ke klasické hudbě se totiž musí dospět. Je to složitá, abstraktní struktura. Její vnímání potřebuje od posluchače koncentraci, schopnost odpoutat se od každodenních praktických myšlenek a mobilizovat paměť, která nám umožňuje vnímat skladbu jako celek, a také zkušenosti z předchozích

poslechů hudby. Říká se tomu hudební apercepce neboli tvořivý poslech. Ano, poslech klasické hudby je tvorba! Spolu se skladatelem a interprety je posluchač spolutvůrcem uměleckého zážitku.

Chtějte tohle po třicátníkovi nebo čtyřicátníkovi! Ti mají jiné starosti a jsou zavaleni jinými zážitky – ze sportu, zábavy, kariéry, hledání partnerů, zakládání rodin. Nedivme se, že večer nespěchají v kravatě nebo lodičkách do pozlacené budovy s varhanami. Jednou sem ale s velkou pravděpodobností spěchat budou, až k tomu dozrají.

Učím na dvou „univerzitách třetího věku“. Přednášky se jmenují Jak poslouchat klasiku. Auly jsou plné milých lidí nad šedesát pět let věku, kteří jednoho dne dospěli k pocitu, že jim něco uniká. Že se jim vážná hudba líbí, ale nevědí proč, tuší, že se v jejich útrobach skrývá něco, čemu by stálo za to se věnovat. Je to skvělé, aktivní publikum.

Jeden háček tu ale je. Když se sejde nový ročník účastníků, ptám se: „Objevili jste v sobě zájem o klasiku, to je skvělé. Ale kdo z vás se s klasickou hudbou – třeba letmo – nesetkal už dětství?“ Nikdo se nehlásí a při bližší dotazování docházíme k tomu, že víceméně všichni se s klasikou kdysi nějak potkali: někdo ze sousedů ve vedlejším bytu cvičil na klavír, na náměstí byly promenádní koncerty, dědeček poslouchal rádio, se školou absolvovali „výchovňák“. Velmi často to nebyly zážitky příjemné. Dítě bylo donuceno obléct si komické šaty a pak hodinu nehnutě a mlčky sledovat podivné chování potíciích se umělců ve fraku. „Tak tohle už nikdy“, říká si. Další desetiletí tvrdí „Já klasice nerozumím“. A pak se přelomí padesátka, zralý jedinec se opět spíše náhodně dostane na koncert, jenomže už tu není poprvé. Už v dětství tohle přece jednou absolvoval a ví, co ho čeká. Tehdy to byla otrava, ale teď...?

Psychologové behavioristé by řekli, že v dětství se tehdy v útlém věku otevřel percepční model. Je uložen v našem podvědomí a čeká, až bude aktivován obdobným podnětem. Pokud se to stane, slouží uložený model vnímání jako etalon. Pokud se mu nový podnět podobá, je pocíťován jako příjemný, známý, pozitivní.

Je tedy zřejmé, že cestu k hudebnímu umění je potřeba založit už v raném věku. Pro rodiče či prarodiče to může být dosti strastiplné. Dítě obrací oči v sloup, nudí se, odmítá, chodí nepřetržitě na záchod a chová se po všech stránkách nekulturně. Můj strýc, kterého nutili hrát na housle, odkládal za války při leteckém poplachu housličky na okenní parapet, v naději, že jeho trápení ukončí tlaková vlna. Rodiče by to ale měli vydržet a vystavovat své potomky co nejširšímu spektru hudebních zážitků: nabízet klasiku všech období, včetně soudobé hudby. A také jazz, folklór, elektroniku, operu. Čím více percepčních modelů se otevře v dětství, tím vnímavější posluchačem člověk jednou bude.

Některé děti jsou celý život vedeny k hudbě, ale ani to, že hrají na nějaký nástroj, není záruka, že budou vnímavými posluchači. Jiné pak mají opravdu smůlu. Narodí se v rodině, kde celý den hraje jedna soukromá rozhlasová stanice. Její program byl odborníky nastaven tak, aby vyhovoval zvolené „cílové skupině“. Ta byla určena podle toho, jaké zboží chce stanice lidem vnucovat prostřednictvím reklam. Komerční rádio je totiž především akustický billboard. Veškerý obsah, včetně hudebního, slouží této primární funkci. Písničky jsou testovány na cíleně sestavené skupině lidí, kterým se pouštějí desetivteřinové úryvky písniček a oni je často pomocí joysticku hodnotí na škále: líbí – nelíbí, zábavná – nudná a tak dále. Písňe pak do vysílání vybírá a sestavuje počítačový program Selector, který hlídá, aby třeba před reklamním spotem nezazněla příliš výrazná píseň, která by jej zastínila. Taková dramaturgie otevře v dítěti právě jen jeden percepční model, navíc pro hudbu určenou jinému potenciálnímu zákazníkovi, než je školák. Ten pak má jen malou šanci, že ho někdy osloví cokoli jiného, než ten hudební hamburger, jímž byl v dětství krmen.

Leccos může zachránit škola, i když na otevírání percepčních modelů je v šesti letech už skoro pozdě. Hudební výchovu neučí ve školách vždy odborníci, ale i ti někdy zapomínají na to, že mají děti učit poslouchat. V hodinách hudební výchovy se zpívá, hraje, tančí, bubnuje, ale od těchto jistě bohubilých aktivit vede k vnímání Beethovenovy symfonie ještě hodně dlouhá cesta.

Často se setkávám s lidmi, kteří vůbec neumějí poslouchat hudbu. Třeba je někdo pozve na rockový koncert pod širým nebem. Oni se opravdu těší, rádi zaplatí vstupné, po koncertě jsou spokojeni a říkají, že přijdou zas. Jenomže během koncertu jste jasně viděli, že znějící hudbu vůbec nevnímali, nereagovali na její dynamiku, po celou dobu si povídali s někým vedle, vyrušovali a hráli si se psem. To z nich jistě nedělá horší lidi. Ale je škoda, že o něco pěkného v životě přišli.

Cílová skupina této knížky tedy není definována mírou prošedivělosti. Dříve nebo později přijde doba, kdy se každému z nás pootevrou dveře do úžasného světa hudebního umění, které umí blahodárně působit na naše emoce i rozum, které je vícevrstevné, ušlechtilé a nesmírně zábavné. Stačí být trochu připraven, abychom do těch dveří mohli vstoupit.

Kolik nás vlastně je? Výzkumy z vyspělých zemí světa dokazují, že život bez vážné hudby si nedovede představit asi jedno procento obyvatelstva. Je to velmi malé číslo, které se pohybuje pod hranicí tzv. statistické chyby. Statistik může z takového čísla s čistým svědomím vyvodit závěr, že vážná hudba hraje ve společnosti zcela zanedbatelný vliv.

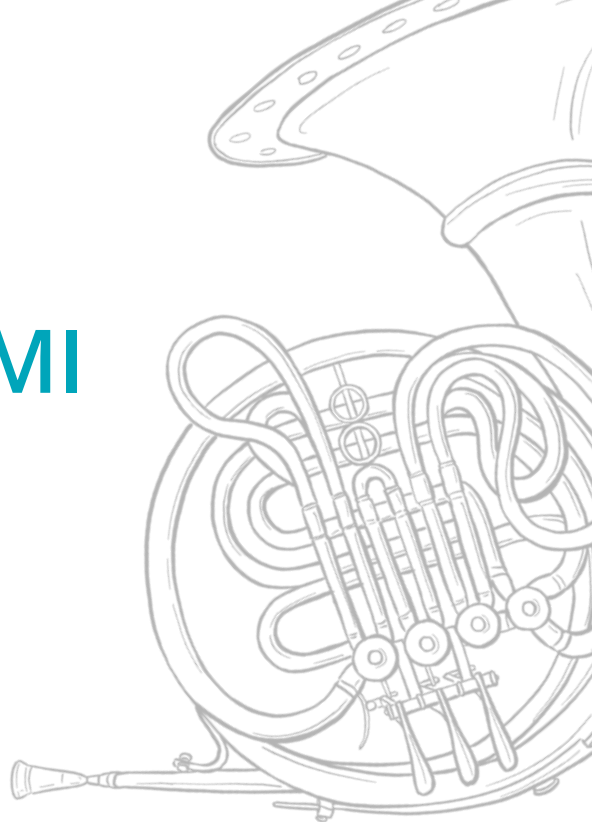
Aniž bych chtěl zpochybňovat věrohodnost vědeckých výzkumů, vidím kolem sebe něco jiného: města plná plakátů na desítky koncertů denně, pozvánky na velkolepé festivaly konané po celé republice za účasti interpretačních špiček z celého světa, prosperující agentury živící se jen pořádáním koncertů s vážnou hudbou, vidím mladé lidi scházející se ve zkušebnách desítek amatérských souborů, rodiče táhnoucí vzpírající se ratolesti do uměleckých škol a dětských sborů, mohu denně navštívit několik internetových portálů mapujících z různých pohledů hudební scénu, čtu kouzelné dopisy od posluchačů hudební stanice ČRo D-dur.

Je-li toto vše práce jednoho procenta obyvatelstva, pak jde o menšinu velmi viditelnou, aktivní a významnou!

Věda dnes nedokáže vysvětlit všechno. Homeopatický lék obsahuje sotva jednu molekulu aktivní látky, a přesto dokáže vyléčit nebezpečnou nemoc. Kulturní lidé tvoří jen statisticky zanedbatelnou část společnosti, a přesto rozhodujícím způsobem ovlivňují atmosféru, která v ní panuje. Jsou homeopatickou kuličkou uvnitř nemocného těla, hrabalovskou „perličkou na dně“.

1 CO S NÁMI DĚLÁ HUDBA

V koncertní síni se náhodně sešlo pět posluchačů, hraje se Mozart. První posluchač má zavřené oči a zalomenou hlavu. Je šťasten. Vidí ovečky. Pasou se na louce, ptáci zpívají. Teď se ovšem něco temnějšího ozvalo v basech – to byl jistě ovčácký pes, který vrčením zahnal odběhnuvší ovečku zpět do stáda. A to brnkání na struny jsou jistě mravenečkové budující své sídlo z jehličí.

Druhému posluchači vidíme ve tváři hru emocí. Reaguje na každou změnu hudby: vysoké tóny znamenají radost, rychlé tempo provází trhanými pohyby hlavy. Ale teď hudba nějak zesmutněla, ztemněla – koutky jeho úst padají, na čele se vykreslily vrásky...

Třetí posluchač je asi kolega těch, co hrají na pódiu. Sleduje prstoklady, když mu tempo připadá pomalé, nenápadně popohání kolegy rukou, anticipuje všechny akcenty, a změny dynamiky. V případě chyby se shovívavě usměje.

Čtvrtý posluchač je maximálně soustředěný. Ví totiž, že hraný kus je napsán v unikátní monotematické sonátové formě, kde jsou všechna témata

konstruována na základě stejné melodické buňky, extenzivní provedení kromě běžných permutací tematického materiálu obsahuje i dvě epizody a repríza je reverzní se strettou v atematické kódě.

Pátý návštěvník koncertu, je-li to žena, zkoumá kolem sebe účesy a sladěnost šatů s doplňky, je-li to muž, počítá ramena na lustru, lampy na ochozech a zkoumá loga sponzorů v programu.

První návštěvník patří do kategorie *asociativních* posluchačů. Svou pozornost neupírá k hudbě, ale k vlastním představám, které v něm hudba vyvolává. Paleta těchto představ nebývá široká, převažují přírodní motivy. V hudbě se toho obvykle odehrává mnohem víc, ale to mu bohužel uniká.

Druhý posluchač je *emotivní*. Zaměstnávají ho pocity, jimiž reaguje na hudbu. Umí rozlišit hudbu veselou a smutnou, ale neví, proč na něho působí právě takto. Některá místa ho hladí, jiná straší, jiná „tahají za uši“. Chce, aby hudba byla krásná. Zajímavé je, že doma si klidně přečte severskou detektivku plnou vražd – tam mu disonance nevadí...

Třetí je ukázkou toho, že ani hudebník *profesionál* nemusí být nutně dobrý hudební posluchač. Profesionálové jsou soustředěni na dokonalou hru na zvolený hudební nástroj, znají repertoár pro něj, ale dost často nepoznali v hudební literatuře nic jiného. Na hudbě je zajímavá interpretace, méně už skladba sama.

Čtvrtý posluchač je *analytický*. Zajímá ho konstrukční stránka hudební struktury, skladatelská práce, kompoziční technika. Hudba je pro něj předmět zkoumání, méně už zdroj radosti.

Pátý posluchač *společenský* není posluchačem v pravém slova smyslu, přesto ho v koncertní síni vidíme rádi. Společenská stránka vždy k hudbě patřila. Važme si člověka, který si koupí drahou vstupenku na koncert, ač mu hudba moc neříká, on ale cítí, že patří k dobrému životnímu stylu občas na koncert zajít a být tam viděn.

Který z těch pěti posluchačů je nejlepší? Ten šestý, který kombinuje všechny naznačené přístupy. Je to posluchač *syntetický*, který přes hudební analýzu dospěje k emotivně ještě silnějšímu uměleckému zážitku. Má zkušenosti z podobných koncertů, pamatuje si, co tam hráli, má doma nahrávky, porovnává je, ale chce mít také kolem sebe lidi, prožívat zážitek s nimi a pak o něm s ostatními mluvit.

Uděláte si malý test, který vám ukáže, do jaké kategorie patříte?:

1. Kde si nejčastěji zpíváte?

a) ve vaně	1 bod
b) v autě	2 body
c) v podnapilém stavu	3 body

2. Beethovenovu skladbičku Pro Elišku jistě znáte. Připadá vám...

a) veselá	1 bod
b) tak nějak napůl	2 body
c) smutná	3 body

3. Jaké máte pocity, když jste hudbou nadšeni?

a) Běží vám mráz po zádech.	1 bod
b) Hřeje vás u srdce.	2 body
c) Pálí vás žáha.	3 body

4. Kde jste se poprvé setkali s vážnou hudbou?

a) Rodiče mi ji pustili doma	1 bod
b) Ve škole.	2 body
c) Při svatbě, hráli Mendelssohna	3 body

5. Který muzikál vám pije krev?

a) Dracula	1 bod
b) Dracula	2 body
c) Dracula	3 body

6. Jak často posloucháte stanici Český rozhlas D-dur?

- a) Vůbec ji nevypínám. 1 bod
b) Skvěle si mi při ní usíná. 2 body
c) D-dur? A co tam hrajou? 3 body

7. Případá vám klasická hudba někdy nebezpečná?

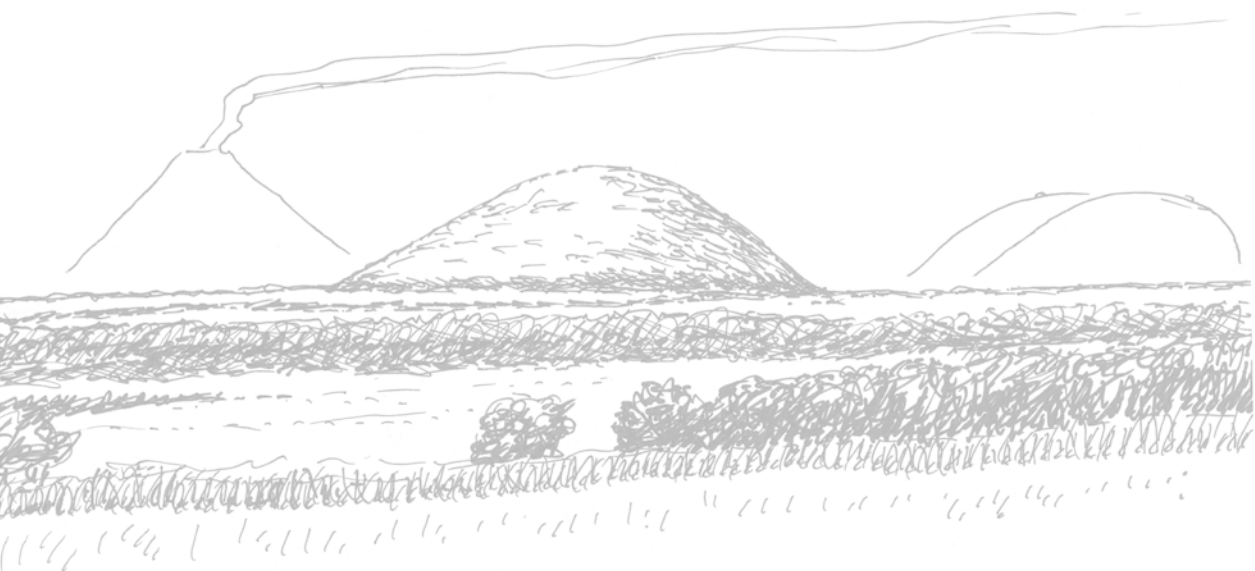
- a) Ano, v autě může rozptylovat pozornost. 1 bod
b) Ano, v autě může uspávat. 2 body
c) Ne, nemám řidičák. 3 body

8. Posloucháte-li pozorně hudbu, jsou vaše oči...

- a) zavřené. 1 bod
b) otevřené. 2 body
c) jedno otevřené, druhé zavřené 3 body

9. Kterou pasáž máte nejraději na Smetanově Vltavě?

- a) Když už konečně mizí v Labi. 1 bod
b) Jak tam tančí ty rusalky. 2 body
c) Svatojánské proudy. Protože vidět už je nemůžeme 3 body

VÝSLEDKY

Kategorie A: 8 a méně bodů

Jste ve velkém nebezpečí. Vaše rytmicko-harmonická hypersenzitivita vás činí bezbrannými vůči ze všech stran útočící hudbě. Vaše vědomí i podvědomí je vystaveno agresivním útokům dynamických kontrastů, tympanových akcentů a sforzat. Vaše duše je drásána srdcervoucími vlnami smyčkových kantilén, slavnostní trubkové fanfáry vás přivádějí do stavu nekontrolovatelné extáze. Vaší jedinou šancí je stranit se hudby, jak jen je to možné, protože každý, byť jen náhodný sled přírodních zvuků blížící se harmonickému souzvuku, může ve vašem nitru vyvolat nepředvídatelnou reakci. Pokud vidíte, že kontakt s hudbou je již nevyhnutelný, odstraňte ze svého okolí všechny ostré předměty.

Kategorie B: 9 – 27 bodů

Máte všechny předpoklady stát se dobrým posluchačem, pokud jím už dávno nejste. Hudba vám dokáže poskytnout uvolnění, vzrušení, klid i radost. Pokud máte chuť tyto své zážitky prohloubit, v této knize je pro vás připraveno pár triků, jak toho dosáhnout.

Kategorie C: 28 a více bodů

Hudba je pro vás čímsi naprosto cizím. V podstatě ji neslyšíte. Vidíte-li v televizi přenos koncertu, nechápete, proč se všichni tak namáhají, když se nic neozývá. Při návštěvě diskotéky (k níž došlo omylem) jste přemýšlel, jak je možné, že jsou pohyby tanečníků tak synchronizované. Hudba vás zcela mívá. Je mi líto, že jste si tuto knihu pořídil zbytečně. Zkuste ji vrátit přímo v nakladatelství Grada Publishing, ale moc naděje vám nedávám. Hlavu vzhůru, Beethoven a Smetana byli také hlouzí.

2 JAK HUDBA FUNGUJE

Předpokládám, že jste se v testu umístili v kategorii B, takže můžeme pokračovat...

Čistě emotivní nebo čistě analytický posluchač tedy registrují vždy jen část toho, co jim hudba nabízí. Hudbu lze využívat mnohem efektivněji, pokud se do jejího vnímání zapojí všechny orgány k tomu určené: mozek, srdce, uši, oči, zbytek taktně přejdu, ač je neméně důležitý.

V této kapitole se budeme trochu orientovat v tom, z jakého materiálu je hudba vyrobena. Budeme ji tedy trochu analyzovat, ale při prohlížení jejích součástek nezapomeneme, že celý ten mechanismus pracuje proto, aby nám činil potěšení. Nerad bych se dopustil klasické učitelské chyby, o níž referuje následující autentická výpověď jedné školačky:

„Já jsem měla donedávna docela ráda žáby. Minulý týden nám pan učitel biologie jednu moc pěknou žabičku před očima rozpitval, abychom viděli, proč může skákat tak daleko. Ona ale už potom neskákala. Od té doby, když se na žábu podívám, chce se mi blinkat.“

Tón

Základním stavebním prvkem hudby je tón. Mnohým australským domorodcům ten jeden tón úplně stačí ke štěstí. Dosud nepřišli na to, že do písňaly lze udělat víc dírek, takže celý jejich hudební obzor zahrnuje jeden rytmicky opakovaný tón. Popravdě řečeno, dokážou s tou jednou notou a několika bubny dělat takové věci, že se při nich přestane kontrolovat i plně socializovaný Evropan.

Naše vyjadřování je zaplatřpánbůh bohatší. Tón je pro nás totěž, co pro stavitele cihla. Když jich má dost, může z nich postavit katedrálu. Ale je to zvláštní cihla: Má 4 vlastnosti, které lze libovolně měnit a cihlu tak přetvářet podle libosti.

Tak především lze měnit **vyšku** tónu. Chvěje-li se struna nebo třeba sloupec vzduchu v dechovém nástroji pomaleji, zazní tón hlubší, chvěje-li se rychleji, zazní tón vyšší.

Jestli si myslíte, že z téhle vlastnosti ještě nejde udělat muziku, tak jste na omylu. Na této vlastnosti tónů je založen celý jeden hudební směr 20. století – punktualismus. Střídají se tu pouhé jednotlivé tóny. Neexistují mezi nimi žádné slyšitelné vazby. Punktualističtí skladatelé tvrdí, že jediným tónem lze sdělit stejně mnoho jako celou melodii.

Dalším parametrem je **délka** tónu. Tím, že tón může znít krátce, dlouho, nebo hodně dlouho se jistě nemusím zabývat příliš podrobně. Snad by bylo možno poznamenat, že na tuto vlastnost tónů si musejí dávat pozor skladatelé při instrumentování. Když nechají třeba tubistu hrát hluboký tón příliš dlouho, začne hráč postupně modrat.

Přejdeme k **barvě** neboli tэмbru. Každý nástroj tvoří tón trochu jinak. Jeden drnkáním na strunu, druhý rozechvíváním vzduchového sloupce, třetí elektrickým rozkmitáváním membrány reproduktoru. Barva tónu závisí především na složení tzv. alikvótů, což jsou doplňkové tóny, přimíchané k tónu základnímu, jejich přítomnost si přímo neuvědomujeme, ale díky jim poznáme, zda hrají housle nebo klarinet.

V symfonickém orchestru sedí hráči s několika desítkami druhů nástrojů a skladatel si musí umět přesně představit nejen barvu každého z nich, ale také jejich nejrůznější kombinace.

Neméně komplikované to mají pěvci. Jejich hrdlo je schopno vydat celou paletu různých zvuků, od lahodného měkkého tónu až po směšné skřeky. Pěvci mají na tvorbu tónu různá cvičení: Třeba se postaví do stoje rozkročného a zapějí: *Dárek nad dárky – dortík z polárkyyý!*, nebo *Zlatá Praha krásná zjarááá!* Sám jsem též prošel takovým pěveckým školením a pamatuji se, jak se mi učitel marně pokoušel vysvětlit tvorbu krásného hlavového tónu. Chytil mne za ramena a naléhavě mi sděloval: „*Musíš si představit, že máš chobot!*“ Udělal jsem to a přepadl mě takový záchvat smíchu, že už jsem ze sebe nevydal hlásku...

Zbývá poslední základní vlastnost tónu – jeho **zvuková síla**. Tón může zaznít hodně slabě čili pianissimo, hodně silně neboli fortissimo a mezitím existuje celá škála mezistupňů. Bohužel forte flétny není srovnatelné s forte trombonu. Kdyby hrály tyto dva nástroje spolu, musel by skladatel napsat flétně forte a trombonu pianissimo. Ale stejně by asi měla flétna smůlu, kdyby její part autor neposadil do vysoké polohy, kde její tóny znějí nejsilněji. To ovšem nás posluchače nemusí moc zajímat, uvádím to jen proto, aby bylo zřejmé, že komponování není zas tak docela jednoduché řemeslo.

